

Original Research Article

Hausar Rukuni: Kayan Amfanin Yau da Kullum a Bakin ‘Yan Gudun Hijira a Karamar Hukumar Anka

Isah Sarkin Fada^{1*}, Dr. Nazir Ibrahim Abbas²

¹Department of Languages and Cultures, Federal University Gusau, Nigeria

²Department of Nigerian Languages, Usmanu Danfodiyo University, Sokoto, Nigeria

Article History

Received: 17.12.2022

Accepted: 30.01.2023

Published: 02.02.2023

Journal homepage:

<https://www.easpublisher.com>

Quick Response Code

Abstract: Ayyukan ta’addanci a jihar Zamfara sun haifar da gifi a dukkan lamurran da suka shafi tattalin arziki da zamantakewa da tsaro. Bugu da kari, wannan ya sa mutane sun bar gidajensu na asali zuwa wasu wurare domin tsira da rayuwarsu da dukiyoyinsu. A wannan takarda an yi kofarin fito da kalmomin da ‘yan gudun hijira ke amfani da su a yayin zantukansu na yau da kullun da suka shafi aro daga wani harshe da kirkiro da fadada ma’ana. Hakazalika ‘yan gudun hijira na amfani da salon kwaikwaya da hada kalmomi biyu su bayar da daya da dafi wadanda suka bunkasa harshen wajen samun sababbin al’amurra a cikinsa da sukan faru lokaci-lokaci. Wannan takarda ta yi nazarin bunkasar harshen Hausa da aka samu dalilin samuwar rukunin masu ayyukan ta’addanci a yankin jihar Zamfara. Takardar ta yi kofarin fito da sababbin kalmomi da sassan jimloli da suke da alaƙa da abincin ‘yan gudun hijira da kuma wasu kalmomi da suka shafi rayuwarsu ta zaman gudun hijira. Daga cikin dabarun da aka yi amfani da su wajen gudanar da binciken akwai: zantawa da ‘yan gudun hijira da ke zaune a sansani daban-daban na Anka da kewaye. Da karshe ana sa ran a fito da sakamakon bincike.

Keywords: Hausar Rukuni, Walwalar Harshe, ‘Yan Gudun Hijira.

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

1.0 GABATARWA

Harshen Hausa na da hanyoyi da yake bi wajen samar da sababbin kalmomi, wadannan hanyoyi kuwa suna taka muhimmiyar rawa wajen bunkasar harshe. Daga cikinsu akwai; fadada ma’ana da kwaskwarima da aro da kwaikwaya da hada kalmomi biyu su bayar da kalma daya da kuma dafi, wadannan na daga cikin hanyoyin da harshen Hausa ke bi wajen samar sababbin kalmomi. Nazarin harshen ta’addanci wani fanni ne da walwalar harshe ke taka rawa, amma kuma wanda bai samu ranar shanya daga wajen masana ba. ‘Yan gudun hijira mutane ne da suka baro muhallansu saboda ayyukan masu ta’addanci, sun baro wuraren zamansu a sakamakon hare-hare da garkuwa da mutane domin neman kudin fansa da kone dukiyoyin mutane. A dalilin wannan ya sa kauyuka da dama watsewa su tattara a wuraren da suke sa ran su tsira da rayukansu da dukiyoyinsu. Kasancewarsu sun fito daga wurare daban-daban kuma suna mu’amala da sadarwaa sakamakon zamantakewa suna amfani wasu kalmomi da sassan jimla da jimloli da suka jibinci wannan nau’in rukunin mutane.

2.0 DABARUN BINCIKE

Ganin an sami nasarar wannan takarda da shafi nau’in Hausar ‘yan gudun hijira an yi amfani da dabaru daban- daban domin ganin haƙa ta cimma ruwa, da suka hada da zantawa da ‘yan gudun hijira wadanda ayyukan ta’addanci ya kora daga muhallinsu da wadanda aka yi garkuwa da su domin neman kudin fansa, amma daga baya suka sami ‘yanci. Haka kuma an zanta da mutanen da lamurran ayyukan ta’addanci ya shafa, an yi kofarin sakaya sunayen wadanda ba su son a fadi sunayensu saboda wasu dalilai. Bugu da kari, an zanta da wasu ‘yan sa kai domin samun bayanai da ke da nasaba da wannan bincike.

3.0 ‘YAN GUDUN HIJIRA

Gudun hijira abu ne da ke da dadɗen tarihi, ya samo asali tun daga fiyayyen halitta Manzon Allah (SAW) lokacin da aka addabe shi a mahaifarsa wato (Makkah), Allah (SWT) ya umurce shi da ya bar Makkah zuwa birnin Madina. Tun wannan lokaci abin ya sami asali har zuwa yanzu. Duk lokacin da aka tsangwami mutum a gari, ya samu ya yi hijira daga wannan gari zuwa wani domin samun aminci da natsuwa.

‘Yan gudun hijira sun bar garuruwansu a sakamakon hare-haren ‘Yan ta’adda da ke kai masu farmaki da kuma garkuwa da su, da yi wa mata fyadè da bautar da waɗansu, da kashe wasu daga cikinsu. Bugu da kari, waɗansu kuwa a dōra masu kudadèn da ba su iya biya domin su fanshi garuwansu. Idan haka ta faru, mutanen kayyuka sukan yi gudun hijira daga kauyukansu zuwa wasu garuruwa da suke zaton samun zama lafiya [1]. A duk lokacin da mutane daban-daban suka haɗu wuri ɗaya, masu bambancin al’adu da ɗabi’u da wuraren zama to, babu mamaki a sami wasu sababbin kalmomin da suka kirkiro domin sadarwa

tsakaninsu. Kalmomin na taimakawa kwarai wajen bunƙasa harshen Hausa musamman a wannan fage na ilmin walwalwar harshe.

4.3.1 Kalmomi Masu Alaƙa Da Abinci

Abinci a nan na nufin duk wani abin da ake ci da nufin kawar da yunwa ko marmari [2]. A sakamakon yanayin da ‘yan gudun hijira suka samu kansu a garin Anka a Jahar Zamfara, akwai nau’in Hausar da suka samar da ta shafi abinci. A ƙasa an kawo waɗansu daga ciki.

SN	Suna	Sabuwar ma’ana	Ma’ana ta asali
1.	Bula	Dangwadabab. Abinci ne da ake yi da gero ko dawa ko masara, sai a sarrafa su zuwa kullu a mayar zuwa bula da ake ajewa cikin ruwa.	Wani irin tuwo ne da ake ajewa a ruwa.
2.	Tafasa	Bugun zuciya.	Wani irin tsiro da ake dafa ganyensa a ci ko a yi miya da shi.
3.	Rogo	Bankare ciki.	Wani tsiro wanda ake cin saiwarsa ɗanya ko dafaffiya da shi ake yin kwaki.
4.	Hoocee	Kansila.	Wani abinci da Zamfara kan yi mai kamar waina wanda ake ci da miya.
5.	Tanda	Asusu.	Kaskon suyar waina
6.	Wara	Ke fi nama.	Wani abinci da ake yi da waken suya da ake soyawa kamar kosai.
7.	Salak	Sansamin maje waɗanda ba su riƙe ba, su ne ake yankawa asa garin kwaki da magi da kulikuli a ciki.	Kwadon da ake yi da ganyen latus da tumatur da tattasai da albasa da mai da dai wasu ‘ya’yan itatuwa a ciki.
8.	Bulalar Malam	Cincin da ake yi da fulawa ‘yan kanana.	Wani abinci ne da ake yi da fulawa.

Bula, ma’ana ta asali na nufin wani irin tuwo ne da ake ajewa a ruwa. A ma’ana irin ta ‘yan gudun hijira na nufin dangwadabab. Abinci ne da ake yi da gero ko dawa ko masara, da ake sarrafawa zuwa kullu a cigaba da sarrafa shi ya koma bula da ake ajewa cikin ruwa ya ɗauki tsawon lokaci. Dangantaka tsakanin sabuwar ma’ana da ma’ana ta asali ita ce, abinci da ake yi da hatsi da ake iya ajewa cikin ruwa tsawon lokaci bai lalace ba.

Tafasa, wani irin tsiro ne da ake dafa ganyensa a ci ko a yi miya da shi. A ma’ana ta ‘yan gudun hijira ana kiranta bugun zuciya, tsiro ne da ake dafa ganyensa a ci ko a yi miya da shi. Saboda haka, akwai dangantaka ta kusa kwarai ga ma’anonin, domin babu bambanci wajen ma’ana.

Rogo, ma’ana ta asali shi ne, tsiro wanda ake cin saiwarsa ɗanye ko dafaffiya, da shi ake yin kwaki. A sabuwar ma’ana, ‘yan gudun hujira na kiransa bankare ciki, wataƙila saboda irin rikon ciki da yake da shi ya sa ake kiransa da wannan suna. Dangantakarsa da ma’anonin biyu shi ne, abinci da ake ci domin ɗebe yunwa da samun gamsuwa. Akan shanya rogo idan an kankare bayansa, ya bushe a dake ko a niƙe ya koma gari domin a riƙa yin kosan Fillani ko a riƙa cudanya shi da dawa a yayin da za a yi niƙa domin yin tuwo da sauransu.

Hoocee, ma’ana ta asali wani abinci ne da Zamfarawa kan yi mai kamar waina wanda ake ci da miya. Sabuwar ma’ana kuwa, ana kiransa Kansila. Zamfarawa na yin kalar wannan abinci da na’ukan kwayar hatsi kamar dawa da masara da kuma shinkafa. Akan yi shi cikin tanda babba da magina ke ginawa da ake jera kaske da ake zuba kullu a cikinsu, daga bisani a rufe bakin tanda ta yadda iska ba zai shiga ba, garwashin wutar da ke ciki, su za su nunar da kullun dake cikin kasake. Kullun yakan ɗauki tsawon awa zuwa awa ɗaya da rabi kafin ya nuna. Idan an tabbatar da ya nuna, sai a buɗe rufin da aka yi wa tanda, sannan a cire kasaken da aka jera a ciki. Za a cigaba da ɗebe hoocee daga cikin kasake ana ajewa. Akwai dangantaka tsakanin sabuwar ma’ana da ma’ana ta asali kasancewarsu, sun nuna wani abinci ne da ake yi musamman a Zamfara da ke da kama da waina da ake ci da miya.

¹Domin ganin bayani kan tashe-tashen hankula a Jahar Zamfara, a duba Sani, Maikwari, & Bazango (2022).

²Domin karin bayani a kan abinci ana iya duba: Sani & Umar (2022) ko Sani & Kaura (2021).

Tanda, a ma'ana ta asali na nufin kaskon suyar waina. A sabuwar ma'ana tanda na da ma'ana biyu. Ma'ana ta farko, tana nufin kaskon suyar waina. Ma'ana ta biyu, tanda wata karamin daki ne da magina kanyi da ake yi wa kafa a sama mai fadi. 'Yan gudun hijira na amfani da duk ma'ana biyun, ta farko ana amfani da ita domin suyar waina, ta biyu ana amfani da ita domin yi hoocee (kansila). Dangantaka tsakanin ma'ana ta asali da sabuwar ma'ana ita ce, kasake ne da ake suyar waina. Inda suka bambanta shi ne wani karamin daki ne da magina ke yi domin tuyar hoocee.

Wara, ma'ana ta asali ita ce, wani nau'in abinci da ake yi da waken suya da ake soyawa kamar kosai. A hannu daya, 'yan gudun hijira na kiranta da sunan ke fi nama. Wannan ya kasance saboda 'yan gudun hijira mutane ne dake cikin wani yanayi na damuwa da taluaci, saboda haka, ba kowane dan gudun hijira ke iya cin nama ko dayaushe ba. Idan bukatar irin wannan ta kama to; sukan ci wara domin rage kwadayi, wannan dalili ne ya sa ake kiranta ke fi nama. Bambancinsu kawai na suna ne, amma dangane da ma'ana duk daya ce, saboda haka, akwai dangantaka tsakanin sabuwar ma'ana da ma'ana ta asali. Saboda duk abu daya ne, suna kawai ya canza.

Salak, kwadon da ake yi da ganyen latas da tumatur da tattasai da albasa da mai da dai wasu 'yan itatuwa a ci. A bangaren 'yan gudun hijira kuwa, na nufin samsamin maje wandanda ba su riƙe ba, su ne ake yankaw a sa garin fuli da magi da mai a ci. Saboda

haka, akwai dangantaka tsakanin ma'anonin biyu kasancewarsu abincin da ake yankawa a sa mai da fuli idan da hali da tumatur da albasa a ciki.

Bulalar malam, wani nau'in abinci ne da ake yi da fulawa. A bangaren 'yan gudun hijira na nufin cincin ne da ake yi da fulawa, 'yan kanana domin ci da sayar wa, dangantaka da ke tsakani ita ce dukkansu abinci ne da ake yi da fulawa.

4.0 Wasu Kalmomi Da Suka Danganci Zaman 'Yan Gudun Hijira

Kamar yadda aka sani, dalilai da dama ke sanya a yi gudun hijira. Daga cikinsu akwai yaƙi da fada da ta'addanci da ke haddasa kashe-kashe da sace-sace da rashin kwanciyar hankali ga wurin da ake zaune. A Arewa maso Yammacin Nijeriya babu abin da ya addabe ta irin ta'addanci da ya haifar da kashe-kashe da sace mutane domin neman kuɗin fansa da kwashe dukiyoyinsu da yi wa mata fyade da bautar da wasu mutane. Wannan ya sa mutane da dama gudun hijira domin su tsira da raykansu da kuma mutuncinsu. Dalilin haka, ya haifar da taruwar jama'a daga kauyuka daban-daban, suka riƙa tururuwa zuwa birane da wasu cibiyoyi karamar hukuma domin samun malaƙa. Haɗuwarsu daga mabambantan wurare ya sa a zantukansu na yau da kullum aka riƙa samun wasu kalmomi da suka danganci wannan rukuni na 'yan gudun hijira. Waɗannan zantuka, suna yin su a yayin sadarwa tsakaninsu da suka sabawa sauran rukunin jama'a.

SN	Suna	Sabuwar ma'ana	Ma'ana ta asali
1.	Salga	Matashi	Ramin da aka haƙa musamman don yin tsugunon najasa.
2.	Dan ga kiwo	Damu	Wanda aka ba kiwon bisa domin a biya shi.
3.	Sanfara	'yan tsakar gida	Warki maras launi na farar fata.
4.	Guga	Lato	Mazubin da aka daura wa igiya dan debo ruwa daga rijiya, galibi akan yi shi da fata ko bokiti ko gwangwani ko kwarya.
5.	Muciya	Tabakaka	Itace ko wani abu da ake tuƙa tuwo ko baba ko alewa da shi.
6.	Tabarma	'yani	Saƙaƙƙiyar kaba ko roba mai tsawo da fadi da ake shinfidawa don zama ko kwanciya.
7.	'Yan Sai Mun Gani.	Mutanen da suka ki Gudun Hijira.	Mutanen da ba su bar wurin zamansu ba don tsoron 'yan ta'adda. Wannan na faruwa ko ta sanadiyar sulhu tsakaninsu da 'Yan ta'adda ko kuma suna kwana a daji da safe su dawo gidajensu.
8.	Tantabara	Bila	Wata tsuntsuwar gida mai kama da hasbiya wadda akan yi wa gida da tukunya a rataye a cikin daki ko a soro.
9.	Darwaya/ sakola	Wanki	Wanke tufafi ko wani abu.
10.	Jaka	Tallafi	Abin da ake zuba kuɗi ko kaya a ciki.
11.	Takalmi	'Yan gudun hijira.	Makarinfafin kafa daga rana ko kaya wanda ake yi da fata ko roba ko kyalle.
12.	Yaran da aka haifa akan hanyar gudun hijira	Na-Hanya	Yaron da aka haifa akan hanya lokacin da ake gudun hijira.
13.	Hijabi da zani	'Yan Tallafi	Wasu nau'ukan tufafi da ake bai wa 'yan gudun hijira wato hijabi da zane daya a cikin leda dunkule.
14.	Dambu	Dan agaji	Abinci da ake yi ta hanyar turara garin hatsi a ba da shi da ganyen rama ko zogale da albasa d.s
15.	Garin kwaki		Garin rogo wanda ake yi musamman don a jifa da ruwa a sha da sukari ko da gyada kuma akan yi kwado ko teba da shi.

Salga, ma'ana ta asali na nufin ramin da aka haka musamman don yin tsugunon najasa. Su kuwa 'yan gudun hijira na kiransa sunan matashi. A bangaren ma'ana duk ba su da bambanci. Saboda haka, akwai dangantaka tsakani.

Dan ga kiwo, shi ne wanda aka ba kiwon bisa domin a biya shi ladansa. 'yan gudun hijira suna a kebe a wuri na musamman da aka tanada masu kuma suna gudanar da harkokinsu na rayuwa ta yau da kullum. Haka kuma suna kiwo irin na kananan bisashe, bayan haka, akan samu talakawa daga cikinsu wadanda ba su da bisashe, to sukan nemi ga kiwo ga wadanda ke da su, da niyar a biya su, ko dai a bangaren bisashe idan sun haihu ko kuma wata lada ta musamman da suka yi yarjejeniya tsakaninsu. Wannan lamari shi ake kira dan ga kiwo, kuma an fi samun haka ga matan 'yan gudun hijira. Saboda haka, akwai dangantaka tsakanin ma'anonin biyu, domin suna nuni da yin wani aiki domin neman lada.

Sanfara, ma'ana ta asali na nufin warki marasa launi na farar fata. A 'yan gudun hijira na nufin 'yan tsakar gida wato, wata tukunya ta karfe da ake dafa abinci a cikinta. Babu dangantaka tsakanin sabuwar ma'ana da ma'ana ta asali.

Guga ita ce mazubin da aka daura wa igiya don debo ruwa daga rijiya, galibi akan yi shi ne da fata ko bokiti ko gwangwani ko kwarya. 'Yan gudun hijira suna kiranta da sunan Lato. Dangantaka tsakanin sabuwar ma'ana da ma'ana ta asali ita ce mazubin da ake daura wa igiya domin debo ruwa daga rijiya. Bambancinsa shi ne suna da ake kiran su ya bambanta.

Muciya, ita ce ita ce ko wani abu da ake tuka tuwo ko baba ko alawa da shi. 'Yan gudun hijira na kiran ta tabakaka, amma ma'anar su daya. Saboda haka akwai dangantaka ta kusa tsakaninsu.

Tabarma, sakafkiya kaba ko roba mai tsawo da fadi da ake shinfidawa don zama ko kwanciya. A bangaren 'yan gudun hijira kuwa, ana kiranta da sunan 'yani. Babu bambancin ma'ana face suna, amma duk abin da aka bayyana daya ne.

'Yan Sai Mun Gan, su ne mutanen da ba su bar wurin zamansu ba, don tsoron 'yan ta'adda, wannan na faruwa ko ta sanadiyar sulhu tsakaninsu da 'yan ta'adda ko kuma, suna kwana a daji da safe su dawo gidajensu. Shi ya sa ake kiran su 'yan sai mun gani. Akwai dangantaka tsakani, saboda su wadannan mutane ba su bar gidajensu ba, sun zabi zama da barayi idan sun yi sulhu da su. Ko kuma, ba su nan, ba su can, don boyewa 'yan ta'adda. Wani lokaci irin wadannan mutane sukan fada tarkon barayi, su yi garkuwa da su, ko kuma su kashe su.

Tantabara, wata tsuntuswar gida mai kama da hasbiya wadda akan yi wa gida da tukunya a rataye a

cikin daki ko a soro. A wani bangare na 'yan gudun hijira na kiranta da sunan bila. Wannan na faruwa a sakamakon haduwar mutane daga wurare daban-daban masu mabambantan ra'ayi. Saboda haka, daga wani sansani zuwa wani sansani babu mamaki idan an samu safanin wasu kalmomi.

Darwaya ko sakola, wanke tufafi ko wani abu. A ma'ana ta asali ana kiran ta wanki, babu wani bambanci tsakanin sabuwar ma'ana da ma'ana ta asali, saboda haka, akwai dangantaka.

Jaka, abin da ake zuba kudi ko kaya a ciki. Su kuwa 'yan gudun hijira suna kiranta da sunan jaka. Saboda wata jaka ce wata hukumar da ke tallafawa 'yan gudun hijira ta raba a sassa daban-daban na Arewa maso Yammacin Nijeriya inda 'yan gudun hijira suka taru. Ita wannan jaka tana da girma kuma tana kunshe da kayayyaki masu yawa a ciki da suka hada da sabulan wanki da na wanka da barguna biyu da gidan sauro mai dauke da magani biyu da madarar tamowa da sauran kayayyaki. Kasancewar su a cikin jaka, shi ya sa ake kiran wannan tallafi da sunan jaka.

Takalmi, makarin tafin kafa daga rana ko kaya wanda ake yi da fata ko roba ko kyalle. A sabuwar ma'ana kuwa, ana kiran su 'yan gudun hijira, wato wata kalar takalmi ne da aka fi amfani da su a sansanin 'yan gudun hijira. Saboda haka, wannan shi ne dalilin kiran su 'yan gudun hijira, kuma sun yawaita a lokacin da ake gudun hijira. Saboda haka, da sabuwar ma'ana da ma'ana ta asali duk nufinsu daya, don haka dangantakarsu daya.

Yaron da aka haifa akan hanyar gudun hijira. Lokuta da dama mata kan yi gudun hijira da mazajensu alhali suna dauke da juna biyu, idan aka yi dace lokacin haihuwa ya yi, sukan haihu a hanya jaririn da aka haifa ana kiran sa da Na-hanya.

Hijabi da zane wasu nau'ukan tufafi ne da ake bai wa 'yan gudun hijira wato hijabi da zane daya a cikin leda dunkule, 'yan gudun hijira na kiran wadannan kayayyaki da sunan 'yan tallafi.

Dambu, abincin da ake yi ta hanyar turara garin hatsi a hada shi da ganyen rama ko zogale da albasa. 'Yan gudun hijira na kiransa da sunan dan agaji kasancewarsa da mutum ya ci shi sai shan ruwa, kuma ana daukar lokaci kafin mutum ya sake jin wata yunwa, ga alama shi ne dalilin kiransa dan agaji. 'Yan gudun hijira kan yi wata dabara a yayin da ake kokarin sarrafa dambu (dan agaji), domin sukan zuba tafasa da yawa, sai a sanya hatsi kadan domin a samu auki, kuma mutane da yawa su amfana.

Garin Kwaki, ko garin rogo, ana yin sa musamman don a jika da ruwa a sha da sukari, ko da gyada. Kuma akan yi kwado ko teba da shi. Garin kwaki na taimakawa kwara ga 'yan gudun hijira domin

shi babu ruwansa da a dafa, kuma cikin lokacin kafan ana iya jifka shi a sha ba tare da an jira tsawon lokaci ba.

5.0 SAKAMAKON BINCIKE

Sakamakon bincike da aka gano domin cimma gurin bincike ko akasin haka. Saboda haka, a wannan bincike an gano abubuwa kamar haka:

1. Tabbatar da Hausar rukunin 'yan gudun hijira da sanya ta a matsayin kari ga wadanda ake da su a cikin harshen Hausa.
2. An lura cewa, samar da wannan nau'in Hausa na da nasaba da sakayawa ko batan da wanda ba ya cikin wannan rukuni na 'Yan ta'adda. Lokuta da dama 'yan gudun hijira na amfani da ire-iren wadannan kalmomi da sassan jimloli da jimloli a yayin sadarwa tsakaninsu da mu'amala wa junansu.
3. Bincike ya tabbatar da samuwar wasu kalmomin asali, da kuma sabuwar ma'ana da dangantakar da ke tsakaninsu. Wannan wata hanya ce da ake samun karuwar kalmomi sababbi a cikin rumbun kalmomin Hausa, daga rukunin Hausar 'yan gudun hijira.
4. Bincike ya samu wasu kalmomi da aka samar ta hanyar hada kalmomi biyu su ba da kalma daya don samar da sabuwar ma'ana. 'yan gudun hijira na amfani da irin wadannan kalmomi domin su samar da kalma daya.

6.0 NADEWA

Hausawa na cewa "harshenka linzaminka" harshe shi ne kanwa uwar gami ga dukkan al'amurra, musamman ta bangaren zamantakewa da sadarwa ta yau da kullum. Harshen Hausa ya ciri tuta ta bangaren samar da sababbin kalmomi sassan jimla da kuma jimloli. A wannan takarda an sami tabbacin wanzuwar Hausar rukunin 'yan gudun hijira a sakamakon ayyukan ta'addanci. Wannan na faruwa ne sakamakon ayyukan ta'addanci a yayin da jama'a kan yi kaura daga wuraren zamansu na asali zuwa wasu wurare da suka ran za su sami aminci. A sanadiyar zamantakewa da mu'amala harshen Hausa ya yi tasiri matuƙa ga wadannan rukunin jama'a inda aka sami wanzuwar wannan nau'in rukunin Hausa.

MANAZARTA

- Abbas, N. I. (2014). Karin Harshen Rukunin: Nazarin Hausar Shafin "Makaranta" na Jaridar Aminiya. Harsunan Nijeriya. *Journal of Nigerian Languages and Folklore*, Xxiv, 201 – 224. Bayero University Kano.
- Abbas, N. I. (2019). Nazarin Wasu Nau'o'in Kare-Karen Hausar Yamma da Siffofinsu. Kundin Digiri na Uku. Sashen Koyar da Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo Sakkwato.
- Abbas, N. I. & Umar, M. M. (2020). Karin Harshen Zamfanci; Nazari Daga Wasu Kalmomi. *Zamfara and the Challenges of Socio-Political Transformation from 1764-2019*. Faculty of Arts

and Islamic Studies, Usmanu Danfodiyo University, Sokoto ISBN: 978-978-994-481-1 PP 654-660.

- Abbas, Y. (2012). Hausar Masu Kwallon Kafa a Garin Katsina. Kundin Digiri na Biyu, Jamiar Bayero, Kano.
- Abdullahi, Z. (2013). Hausar Mahauta a Garin 'Yankara. Kundin Digiri na daya, Jami'ar Ahmadu Bello, Zaria.
- Abubakar, M. (2018). Nazarin Rukunin Hausar 'Yan Banga a Garin Gusau. Kundin Digiri na daya. Sashen Harsuna da Al'adu, Jami'ar Tarayya Gusau.
- Asara, G. M. (2013). Hausar Dilallai a Jihar Sakkwato. Kundin Digiri na Biyu. Sashen Koyar da Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo.
- Ashiru, A. (2000). The use of Slang at Kantin Kwari Market Kano. Kundin Digiri na Biyu. Jami'ar Bayero, Kano.
- Atuwu, A. A. (2009). Ta'addanci a Idon Bahausha: Yaduwar da Tasirinsa a Wasu kagaggun Rubutattun Labaran Hausa. Kundin Digiri na Uku. Sashen Koyar da Harsunan Nijeriya, Usmanu Danfodiyo University, Sakkwato.
- Bature, A. (2002). Nazari Kan Kirƙirar Sababbin Kalmomi a Hausa. In Bichi A. B et, al (eds) *Studies in Hausa Language, Literature and Culture*. The Fifth Hausa International Conference. Kano. Benchmark Publishers Limited.
- Bunza, A. M. (2018). Kunya Gishirin Tsaron Kasa da Bunkasarta. Takardar da aka Gabatar a Karkashin Tarayyar Hadaddiyar Kungiyar Dalibai 'Yan Jahar Zamfara a Karkashin Jagorancin Kwamishinan Ilmi na Jihar Zamfara.
- Bunza, A. M. (2019). Kurar Gardi; Tunanin Bahausha Idan Gari ya Ci Wuta. Takardar da aka Gabatar a Taron Bukin Karbar Digirin Farko ga Dalibban Federal College of Education Technical Gusau, a Karkashin School of Languages.
- CNHN, (2006). *Kamushin Hausa Na Jami'ar Bayero Kano*. Cibiyar Nazarin Harsunan Nigeria.
- Dantumbishi, M. A. (2008). Salon Sarrafa Harshe da Karkasuwar Hausar Rukuni-rukuni. In *Algaita Journal of Current Research in Hausa*, 1(5).
- Dantumbishi, M. A. (2009). A Study of Hausa Slang in Kano Metropolis: A Socio Linguistic Approach. Kundin Digiri na Uku, Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato.
- Fagge, U. U. (2002). *Ire-iren Karin Harshen Hausa na Rukuni*. Kano; Benchmark Publishers Limited.
- Garba, S. A. (2010). Hausa a Gidan Rediyon BBC. Kundin Digiri na Biyu Sashen Koyarda Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo, Sakkwato.
- Garba, S. A. (2018). Language Use in Hausa Radio: The Case Study of Programmes of Some International Hausa Radio Stations. PhD Thesis, Department of Nigerian Languages, Usmanu Danfodiyo University, Sokoto.

- Ibrahim, J. (2020). Rukunin Hausar ‘Yan Fursuna a Garin Gusau, Kundin Digiri na Farko, Sashen Harsuna da Al’adu, Jami’ar Tarayya Gusau.
- Kabiru, B. U. (2004). Nazari a kan Hausar Mata Matasa a Cikin Garin Kano. Kundin Digiri na Biyu. Jami’ar Bayero, Kano.
- Lawal, H. S. (2011). Faɗaɗa Ma’anar Kalmomi da Jumloli a Hausa. Kundin Digiri na Biyu Jami’ar Ahmadu Bello, Zaria.
- Lukman, B. , & Ibrahim, K. (2020). The Import of Armed Banditry and Cattle Rustling on Trade and Markets in Zamfara State. Conference Proceedings. *Zamfara and Challenges of Socio-Political Transformation from 1764-2019*. ISBN 978-978-994-481-1 pp 575-580
- Mohammad, D. (ed). (1990). Hausa Metalanguage. (Kamushin keɓaɓɓun kalmomi). Ibadan: University Press Limited.
- Muhammad, A. L. (2011). Hausar Kwantagora: Nau’o’inta da Sigoginta, Kundin Digiri na Biyu. Jami’ar Ahmadu Bello, Zaria.
- Mukhtar, A. B. (2017). *Hausa da Karorinta*. Kano. Government Printing Press. ISBN 978-978-188-335-9
- Muntari, H. (2008). Karin Harshe na Rukuni a Hausa: Nazari a Kasar Zazzau. Kundin Digiri na Biyu, Jami’ar Ahmadu Bello, Zaria
- Sani, A-U., & Kaura, H. L. (2021). Daga Sassabe Zuwa Lauma: Tsokaci Game da Tasirin Zamani a Abincin Hausawa. In Mukhtar, I. et al (eds) *Danyamusa Journal of Curent Research in Hausa Studies*, Vol 1, No 1; Pp, 284-295. ISSN: 2814-2306.
- Sani, A-U., & Umar, H. A. (2022). Cimakar Hausawa. Kano: WT Press. ISBN: 978-978-984-562-9.
- Sani, A-U., Maikwari, H. U., & Bazango, B. (2022). Zamani Abokin Tafiya: Tasirin Kafafen Sada Zumunta ga Tashintashinar Zamfara. In Bakura, A.R. et al (eds). *Tasambo Journal of Language, Literature, and Culture*, 1(1), 95-107. DOI: 10.36349/tjllc.2022.v01i01.011.

Cite This Article: Isah Sarkin Fada & Nazir Ibrahim Abbas (2023). Hausar Rukuni: Kayan Amfanin Yau da Kullum a Bakin ‘Yan Gudun Hijira a Karamar Hukumar Anka. *East African Scholars J Edu Humanit Lit*, 6(2), 34-39.
